

УДК 343.986

О.В. Кузнєцова

**ОСОБЛИВОСТІ ПОРУШЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ
СПРАВИ ЯК СКЛАДОВА МЕТОДИКИ
РОЗСЛІДУВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ЗЛОЧИНІВ**

У статті визначено сутність та зміст такого елемента методики розслідування окремих видів злочинів, як особливості порушення кримінальної справи.

Ключові слова: *методика розслідування окремих видів злочинів, особливості порушення кримінальної справи, ознаки злочину, дослідча перевірка.*

В статье определены сущность и содержание такого элемента методики расследования отдельных видов преступлений, как особенности возбуждения уголовного дела.

Ключевые слова: *методика расследования отдельных видов преступлений, особенности возбуждения уголовного дела, признаки преступления, доследственная проверка.*

In the article the essence and the content of the element of the methods of investigation of separate kinds of crimes, as the excitation of criminal case.

Key words: *methods of investigation of separate kinds of crimes, especially the initiation of criminal proceedings, the signs of the crime, the investigation verification.*

Термін "порушення кримінальної справи" у юридичній літературі трактується по-різному: як кримінально-процесуальний інститут, стадія кримінального процесу (судочинства), процесуальна дія (процесуальне оформлення офіційного рішення про початок розслідування), а також вчення про порушення кримінальної справи.

Якщо розглядати це поняття не абстрактно, а з погляду практики кримінального судочинства, то, на нашу думку, найбільш вдалим буде визначення порушення кримінальної справи як початкової стадії кримінального процесу, що охоплює проміжок часу від отримання відомостей про злочин (виявлення ознак злочину) до прийняття компетентною особою за результатом їх перевірки рішення (винесення постанови) про початок провадження розслідування або про відмову в цьому.

Питання щодо дій на цій стадії розглядаються як в межах кримінального процесу, так й у криміналістиці. Ми зосередимо нашу увагу саме на *криміналістичному* аспекті порушення кримінальної справи.

У структурі окремих криміналістичних методик багато вчених-криміналістів обґрунтовано виділяють таку складову, як *особливості*

порушення кримінальної справи¹. Зустрічаються й інші формулювання: питання, що відносяться до стадії попередньої перевірки (порушення кримінальної справи)², тактика перевірочних дій при встановленні ознак злочинів³, криміналістичні питання порушення кримінальної справи⁴, або, навіть, дві складові методики – особливості виявлення ознак того або іншого виду злочинів та дії в стадії порушення кримінальної справи⁵. Проте зміст цього поняття в криміналістичній літературі не розкривається, у більшості випадків особливості порушення кримінальних справ розглядаються разом з іншими питаннями в межах початкового етапу розслідування та, звичайно, зводяться до перерахування типових приводів і підстав для порушення кримінальної справи, опису слідчих ситуацій початкового етапу розслідування, а також, іноді, висвітлення деяких особливостей перевірки первинних матеріалів.

Як убачається, необхідний більш детальний розгляд і розроблення цього питання, насамперед, на загальнотеоретичному рівні. По-перше, необхідно визначити цілі й завдання діяльності на цій стадії кримінального судочинства, а, по-друге, розмежувати процесуальні та криміналістичні моменти у визначенні особливостей порушення кримінальної справи та виділити структуру цього елемента окремих криміналістичних методик.

До основних завдань дій посадовців на стадії порушення кримінальної справи (і тут не залишиться осторонь кримінально-процесуальний аспект) правознавці традиційно відносять встановлення обставин, що мають значення для прийняття рішення про порушення кримінальної справи, лише мимохідь згадуючи про необхідність

¹ Див, напр.: Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М.: Книжный мир, 2004. – С. 130; Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / Под ред. В.К. Лисиченко. – К.: Вьща шк. Головное изд-во, 1988. – С. 15; Яблоков Н.П. Криминалистика: Крат. учеб. курс. – М.: Изд-во НОРМА, 2001. – С. 318 тощо.

² Див., напр.: Образцов В.А. Криминалистика: Учеб. пособие. – М.: Юрикон, 1994. – С. 16, 123.

³ Див., напр.: Матусовский Г.А. Экономические преступления: криминалистический анализ. – Харьков: Консум, 1999. – С. 219.

⁴ Див., напр.: Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник для студентів юрид. вузів і фак. / За ред. В.Ю. Шепітька. – Харків: Право, 1998. – С. 143.

⁵ Див., напр.: Шепітько В.Ю. Криміналістика: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В.Ю.Шепітько. – К.: Ін Юре, 2010. – С. 323.

вживання заходів для закріплення та збереження слідів злочину¹. Тобто, порушення кримінальної справи, за такої думки, має носити попередній характер щодо процесу розслідування злочину, служити загальним цілям кримінального судочинства та створювати передумови для реалізації зазначених цілей. Такі твердження не повністю відображають сутність цієї стадії кримінального судочинства та завдання, які вирішуються на цьому етапі діяльності відповідними посадовцями.

Нема сумнівів, що першочерговим завданням вказаної діяльності є збір і перевірка матеріалів, що свідчать про наявність (відсутність) ознак злочину, щоб згодом на їх підставі прийняти рішення про порушення кримінальної справи (чи інше рішення, що передбачене ст. 97 КПК України), тобто про доказування в цьому випадку не йдеться. Проте насправді все не так просто: такий однобічний підхід до процесуальної діяльності на зазначеній стадії може привести до втрати найважливіших джерел доказової інформації або їх перекручення. Вважаємо, що саме на цій стадії кримінального судочинства має розпочинатися реалізація такого важливого завдання, як дослідження обставин вчинення злочину і отримання (закріплення) слідів цього злочину та іншої інформації щодо обставин подій, яка має доказове значення.

Убачається, що для характеристики особливостей порушення кримінальної справи в криміналістичній методиці розслідування окремих видів злочинів необхідно врахувати подвійну мету дій посадовців та включити до цього елемента методики наступні складові:

1. Перелік обставин, які обов'язково мають бути встановлені на момент прийняття рішення про порушення кримінальної справи.

2. Характеристика джерел відомостей про такі обставини.

3. Особливості тактики проведення процесуальних дій і оперативно-розшукових заходів з метою отримання (закріплення) слідів злочину та особливості фіксації результатів цих дій (заходів).

Перелік обставин, які обов'язково необхідно встановити на момент прийняття рішення про порушення кримінальної справи стосується, насамперед, ознак певного виду злочину та визначається саме його специфікою. Такі ознаки, що мають бути встановлені на стадії порушення кримінальної справи, не слід ототожнювати з ознаками

¹ Див., напр.: Яшин В.Н. Возбуждение уголовного дела. Теория, практика, перспективы: Учебное пособие для вузов / В.Н. Яшин, А.В. Победкин. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2002. – С. 9-10.

злочину, які розглядаються в теорії кримінального права та всебічно характеризують злочин як протиправне, суспільно небезпечне винне діяння, вчинене суб'єктом злочину (ст. 11 КК України). Це лише деякі з цих ознак, без яких неможливо зробити висновок про вчинення певного злочину, передбаченого конкретною статтею Кримінального кодексу України, які стосуються переважно об'єктивної сторони злочину¹, а, в окремих випадках, предмету злочину² та суб'єкту³. Вважаємо що до такого переліку не слід включати загальні положення, притаманні будь-якому злочину (встановлення місця, часу вчинення незаконних дій, наявність і форма умислу, відсутність обставин, що виключають провадження за кримінальною справою тощо).

Джерелами відомостей про такі обставини можуть бути свідчення потерпілих, очевидців, затриманих, оформлені у вигляді пояснень, а також різноманітні документи чи їх копії (наприклад довідки, картки, квитанції, посадові інструкції, матеріали відомчих перевірок (ревізій, інвентаризацій) тощо), протоколи оперативно-розшукових заходів і додатки до них, протоколи огляду місця події тощо. Більш детальна характеристика джерел інформації має даватися в кожній методиці розслідування окремих видів злочинів з урахуванням специфіки таких злочинів та відповідно до переліку обставин, які обов'язково необхідно встановити на момент прийняття рішення про порушення кримінальної справи.

Щодо особливостей тактики проведення процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів з метою отримання (закріплення) слідів злочину та особливостей фіксації їх результатів слід зазначити, що йдеться про криміналістичні рекомендації з організації та найбільш оптимального й ефективного проведення на цій стадії зазначених дій, використання результатів яких не буде обмежено прийняттям рішення про порушення кримінальної справи. Тут важливим є не тільки саме проведення зазначених заходів, а й найповніше "закріплення" їх результатів у відповідних документах та в інший спосіб. Детальне розроблення такої методики необхідно, оскільки від діяльності

¹ Наприклад, ознаки насильницької смерті потерпілого при порушенні кримінальної справи за фактом вбивства.

² Наприклад, встановлення виду та кількості наркотичних речовин при порушенні кримінальної справи за фактом незаконних дій з такими речовинами.

³ Наприклад, посада та посадові обов'язки особи, стосовно якої порушується кримінальна справа за ст. 140 КК України (неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником).

правоохоронних органів з виявлення та документування незаконних дій на цьому етапі багато в чому залежить успіх подальшого розслідування кримінальних справ і реалізація завдань кримінального судочинства.

Таким чином, значення даних, що містяться в матеріалах, зібраних під час виявлення злочину та проведення дослідчої перевірки, далеко не однозначне. Не можна сприймати їх виключно як підставу для порушення кримінальної справи, бо вони мають більше значення і можуть мати більш широке застосування. Як справедливо зазначають В.Г. Гончаренко і М.Я. Сегай, "працівники оперативно-розшукових органів здійснюють величезний обсяг роботи, збираючи цінну інформацію, що дозволяє викрити зловмисників й істотно допомагає розслідуванню кримінальних справ. Проте коефіцієнт корисного використання цієї інформації в судочинстві залишається явно недостатнім"¹. Деякі з них (зокрема, протоколи оперативно-розшукових заходів з додатками) можуть й повинні бути використані як докази і самої події злочину, й винності окремих осіб в його вчиненні. Крім того, зібрані матеріали та відомості, що містяться в них, є основою для складання плану розслідування вже порушеної кримінальної справи й мають особливе значення на початковому етапі розслідування.

Аналіз діяльності, пов'язаної з порушенням кримінальної справи, дозволяє дійти висновку, що доказування починається і відбувається вже в цій стадії кримінального процесу, тому така діяльність потребує більш детального вивчення в розрізі специфіки того чи іншого виду злочину й розробки криміналістичних рекомендацій щодо її здійснення.

УДК 343.982.33

В.В. Бірюков

ФІКСАЦІЯ ХОДУ ТА РЕЗУЛЬТАТІВ РОЗСЛІДУВАННЯ

В статті розглядаються питання фіксації результатів розслідування злочинів, аналізуються її форми і методи. Висвітлено взаємозв'язки протоколів і додатків до них, визначена їх інформаційна ємкість і співвідношення, значення форм фіксації, що виділяються криміналістикою для складання протоколів і додатків до них. Показана роль і місце науково-технічних засобів у здійсненні фіксації.

¹ Див.: Гончаренко В., Сегай М. Наукова рецензія на "Ненаукові нотатки" // Право України. – 2006. – № 2. – С. 146.